

Михайло ГЛУШКО

ОСНОВНІ ТИПИ ТЯГЛОВИХ ЗАСОБІВ КОЛІСНОГО ТРАНСПОРТУ ПОЛІЩУКІВ XVI—XVIII СТОЛІТЬ

Вивчаючи традиційну культуру українців, переважна більшість сучасних народознавців основну увагу зосереджує на другій половині XIX—XX ст., і лише деякі з них розширюють хронологічні рамки своїх досліджень. Такий стан зумовлений певними об'єктивними (нааявністю відповідних джерел і письмових пам'яток, польових етнографічних матеріалів, загальним станом розвитку етнологічної науки тощо) і суб'єктивними факторами. Проте добре відомо, що хронологічне обмеження аналізу різних ділянок народної культури і побуту значно звужує можливості дослідника у виявленні генетичних витоків та етнічних ознак їх складових.

Відомий естонський учений-етнолог Антс Війрес довів залежність будови ходової частини колісного транспорту від виду упряжних тварин і тяглового пристрою¹. Тобто, достовірно знаючи тяглову силу та упряж, можна безпомилково встановити тип тяглового пристосовування, а заодно й загальну будову основної частини сухопутного гужового транспорту, зокрема колісного.

Виявлена А. Війресом закономірність має особливо важливе значення для дослідження засобів пересування, наявних в історично давніших періодах, насамперед середньовіччі. Ілюстративний матеріал, який міг би дещо прояснити цю галузь народної культури, як не прикро, дуже обмежений або й відсутній зовсім. Крім того, графіки та живописці минулого передавали у своїх творах лише загальні, видимі зовнішні риси транспортних засобів, що значно ускладнює і навіть унеможливує реконструкцію будови їх ходової частини. Натомість є велика кількість писемних пам'яток XVI—XVIII ст. з багатим фактологічним матеріалом. Це дає змогу науковцеві досить достовірно відновити складові та конструктивні особливості досліджуваних об'єктів, позитивно вирішити поставлені перед собою завдання.

Основний документальний матеріал для пропонованої розвідки очерпнутий нами зі збірок відомої мовознавчої серії "Пам'ятки української

¹ Війрес А. О. Принципы типологии европейских крестьянских телег: На основе материала Советской Прибалтики // Типология основных элементов традиционной культуры.— М., 1984.— С. 91—105.

мови"², "Архиву Юго-Западной России"³, а також нещодавно відновленої серії "Актові джерела" Археографічної комісії Національної Академії наук України⁴. Широко залучались польові етнографічні матеріали.

В українській історико-етнографічній літературі домінує теза, згідно з якою гужовими тваринами в господарській діяльності поліщуків ХІХ — початку ХХ ст. були як воли, так і коні⁵. Щоправда, й досі ніхто з етнологів України не встановив їх кількісного співвідношення та історичних основ виникнення такого явища. Останнє особливо актуальне, оскільки окремі вчені, зокрема російські, використання волів як тяглової сили на території нашої країни вважають надто пізнім явищем або зовсім заперечують їх виробничо-транспортне застосування у лісовій зоні в минулому. Через те виникає потреба бодай побіжного розгляду історичних передумов паралельного використання коня і вола в господарстві й транспорті населення Полісся.

Археологами достовірно встановлено, що на рубежі нашої ери племена зарубинецької культури, які заселяли великі простори лісової зони України, зокрема Полісся, чільне місце в домашньому стаді відводили великій рогатій худобі (47,9 відсотка, тоді як коні становили 20,7 відсотка⁶). Волів використовували для запрягу⁷, а коней розводили переважно для харчових потреб.

Дещо інший характер мало тваринництво у племен черняхівської культури. Аналіз остеологічних матеріалів археологічних пам'яток Середнього Подніпров'я і північних районів України засвідчує, що в II—V ст. н. е. тут значно скоротилась чисельність волів — до 3 відсотків. Крім того, 3 відсотки становили бики, решту — корови⁸. Це у два рази менше, ніж навіть у племен раннього заліза лісової зони, які займалися переважно мотичним землеробством. Тим часом на території Молдавії у зазначений період співвідношення великої рогатої худоби залишилось майже незмінним: воли становили 14 відсотків, бики — 7, корови — 79⁹.

Зрозуміло, що така мала кількість волів у племен черняхівської культури північних районів не могла забезпечити існуючої потреби у тягловій силі при інтенсивному розвитку орного землеробства і транспорту. Паралельно зі скороченням поголів'я волів археологи простежують різке

² Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 pp.).— К., 1965; Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів).— К., 1981; Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотених канцелярій і ратуш Лівобережної України).— К., 1976; Приватні листи XVIII ст.— К., 1987.

³ Архив Юго-Западной России, изданный Временною комиссиею для разбора древних актов (далі — Архив ЮЗР).— К., 1876.— Ч. 6.— Т. 1; 1886.— Ч. 7.— Т. 1; 1890.— Ч. 7.— Т. 2.

⁴ Торівля на Україні: XIV — середина XVIII століття. Волинь і Наддніпрянщина.— К., 1990.

⁵ Бураковская Н. И., Титов В. С., Шляхтовский А. С. Пути сообщения и средства передвижения // Полесье. Материальная культура.— К., 1988.— С. 276.

⁶ Цалкин В. И. К истории животноводства и охоты в Восточной Европе // Материалы и исследования по археологии СССР.— М., 1962.— Вып. 107.— С. 70.

⁷ Пачкова С. П. Господарство східнослов'янських племен на рубежі нашої ери (За матеріалами зарубинецької культури).— К., 1974.— С. 30, 55; Археология Украинской ССР.— К., 1986.— Т. 3.— С. 29.

⁸ Цалкин В. И. Древнее животноводство племен Восточной Европы и Средней Азии // Материалы и исследования по археологии СССР.— М., 1966.— Вып. 135.— С. 81.

⁹ Там само.

зменшення конини в харчовому раціоні черняхівських племен. Відомий дослідник Веніамін Цалкін пов'язує цей процес саме з початком використання коней для запрягу. Основним аргументом його тези є те, що до кінця I тис. н. е. чітко прослідковується ріст цих тварин у холці¹⁰.

На увагу заслуговує ще одне цікаве явище, яке стосується зазначеної проблеми. Зокрема, в I тис. н. е. спостерігається докорінна трансформація світоглядних основ ранніх слов'ян, зумовлена зміною поховального обряду в подільсько-дніпровському регіоні. За найновішими доведеннями В. Седова, початок інгумації на даній території сягає, власне, римського періоду черняхівської культури. Уже в літописних антів (V—VII ст.) вона широко співіснувала з кремацією, яку в IX—X ст. остаточно витіснило трупопокладення¹¹. Тобто можна упевнено стверджувати, що процес поступового зменшення кінського м'яса в харчовому раціоні спочатку черняхівських племен, а потім антів і населення староруської доби співпадає з зародженням, поширенням та утвердженням на території між Дніпром і Дністром інгумації.

Але навіть у давній руський період чисельність коней була значно меншою, ніж інших домашніх тварин. Так, серед остеологічних матеріалів поселень Середнього Подніпров'я 39 відсотків припадає на биків, 23,6 — дрібну рогату худобу, 26,0 — свиней і тільки 11,3 відсотка — коней¹². У зв'язку з цим категоричні твердження окремих археологів про те, що в лісовій зоні тягловою силою у господарстві східних слов'ян, зокрема й українців періоду Київської Русі, служив тільки кінь¹³, є безпідставними. Свої висновки вчені будують переважно на окремих літописних матеріалах. Так, російський етнограф Дмитро Зеленін, посиляючись на літописний діалог Володимира Мономаха з дружиною Святополка на з'їзді руських князів 1103 р. на Долобському озері, прийшов до висновку, що робочою худобою на території Київської Русі здавна були коні. Лише пізніше, тобто після XII—XIII ст., в Україні та Білорусі, притому переважно в степовій зоні, їх витіснили воли¹⁴.

Як знаємо, на цьому з'їзді на скаргу святополкової дружини, що не час весною з половцями воювати, смердів від ріллі відривати, Володимир відповів: "Дивно мені, дружино, що коня дехто жаліє, яким оре хто-небудь. А сього чому не розглянете, що стане смерд орати, а половчин, приїхавши, ударить смерда стрілою, а кобилу його забере. А в оселю його в'їхавши, забере жону його, і дітей, і все майно його візьме. То коня його ти жалієш, а самого чому не жалієш?"¹⁵

Майже дослівний діалог між Володимиром Мономахом і Святополком зафіксував літописець на з'їзді руських князів у 1111 р., який з невідомо-

¹⁰ Див.: Цалкін В. И. Материалы для истории скотоводства и охоты в Древней Руси: По данным изучения костных остатков из раскопок археологических памятников лесной полосы европейской части СССР // Материалы и исследования по археологии СССР.— М., 1956.— Вып. 51.— С. 52—97; его же. Древнее животноводство.— С. 40—48.

¹¹ Див.: Седов В. В. Погребальный обряд славян в начале средневековья // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд.— М., 1990.— С. 174—179.

¹² Белан Н. Г. До історії мисливства і тваринництва у племен Правобережної України у I тисячолітті н. е. // Археологія.— К., 1977.— Вип. 24.— С. 33.

¹³ Седов В. В. Восточные славяне в VI—XIII вв.— М., 1982.— С. 237.

¹⁴ Зеленін Д. К. Восточнославянская этнография.— М., 1991.— С. 161.

¹⁵ Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Леонід Махновець.— К., 1989.— С. 157.

мих причин залишився поза увагою російського народознавця. Зокрема, Володимир сказав: "Як я маю мовити? Адже на мене говоритимуть твоя дружина і моя, кажучи: "Погубить він смердів і ріллю смердам". Та се дивно мені, брате, що смердів ви жалієте і їхніх коней, а про се не думаючи, що на весну стане той смерд орати конем тим, а половчин, приїхавши, ударить смерда стрілою і забере коня того, і жону його, і дітей його, і стодолу його запалить. То про се чому ви не думаете?"¹⁶

Достовірність літописних джерел безсумнівна. Але уважне прочитання тексту згаданих діалогів, насамперед 1103 р., відкриває одну цікаву і суттєву деталь, на яку не звернув належної уваги Д. Зелені. Зокрема, під час дискусії зі святополковою дружиною Володимир Мономах першою ж фразою, ніби між іншим, уточнює: "[...] коня дехто жаліє, яким оре хто-небудь". Останнє слово, власне, й є ключовим, оскільки чітко вказує, що мова тут йде не про всіх смердів, а лише про тих, які володіли кінями. Воно ж уточнює, що не всі з останніх орали конем. Тобто теза Д. Зеленіна про пізній характер використання волів як робочої худоби в Україні не має належного документального підтвердження. Його, як засвідчують вищеподані матеріали, а також інші численні джерела — архівні, писемні, традиційні звичаї й обряди, усна народна творчість тощо, — й не могло бути. Показовим у цьому відношенні є насамперед Полісся, що розташоване саме в лісовій зоні, де роль коня як робочої худоби мала б виділятися найбільш наочно. У зв'язку з цим звернемося до письмових джерел досліджуваного періоду і співставимо кількість коней і волів.

Увагу привертають насамперед відомості королівських люстраторів 1565 р. з Ратнівського староства, яке охоплювало значну територію північно-західної частини Полісся. Зокрема, мешканці села Залишанів (тепер Ратнівський район Волинської області) серед різних оброків сплачували й такий: "Там же кожний чоловік, який має спрягати волів, дає від них, тобто від пари робочих (розрядка наша.— М. Г.), по грошу одному, або від кожного вола по півгроша; інколи теж два складаються на одну соху, яких цього року було 29"¹⁷.

Таку ж повинність виконували жителі села Застав'я (тепер Любомльський район Волинської області): "Ці ж люди від сохи, тобто від спрягання волів, або котрий їх утримує, дають кожного року по грошу одному; але це не може бути кожного року однаково; бо їх буває часом менше, часом більше. Таких сох нинішнього року було 32"¹⁸.

Селяни Залісся (тепер Камінь-Каширський район Волинської області), "котрі мають воли робочі (розрядка наша.— М. Г.), дають від кожного вола по півгроша, тобто від сохи, в яку до роботи запрягається волів пару, по грошу одному; таких сох нинішнього року було 30 і півсохи"¹⁹.

Аналогічний грошовий податок сплачували в середині XVI ст. поліщуки таких населених пунктів, як Тур і Кортеліси (тепер Ратнівський район), Заріччя і Линів (тепер Ковельський район), Серхів (тепер Мане-

¹⁶ Літопис Руський.— С. 166.

¹⁷ Архів ЮЗР.— Ч. 7.— Т. 2.— С. 283.

¹⁸ Там само.— С. 286.

¹⁹ Там само.— С. 288.

вицький район), Колпитів (тепер Локачинський район Волинської області)²⁰.

Чим же цікаві наведені вище документальні факти? По-перше, тим, що в названих селах північно-західної частини Полісся у 1565 р. мірою грошового оподаткування виступають воли або соха. По-друге, вони прирівнюються один до одного: пара волів — одна соха, і навпаки. Це дозволяє встановити навіть поголів'я “робочих волів” у згаданих поселеннях. Так, у Залишанах їх було 58 штук²¹, у Застав'ї — 64²², у Заліссі — 61²³, у Турі — 80²⁴, у Кортелісах — 160²⁵, у Заріччі — 49²⁶. По-третє, прирівнювання сохи до пари волів засвідчує, що місцеві жителі орали землю лише парою гужових тварин. Нарешті, відсутність навіть будь-якого натяку на коня як одиницю грошового оподаткування дає підставу для висновку, що в зазначений час він не використовувався для обробітку землі зовсім.

Вартий серйозної уваги ще один цікавий факт з королівських люстрацій даного регіону. Зокрема, за повідомленнями сучасника, населення Ветлів (тепер Любешівський район Волинської області) сплачувало грошовий оброк від воза: “Там же люди дають від воза кожного по грошу одному, котрі вози мають, чого на цей рік (1563.— М. Г.) дісталось золотих один і грошей 20”²⁷. Щороку були зобов'язані давати по одному грошу від воза мешканці села Щедрогора (тепер Ратнівський район Волинської області)²⁸.

Оскільки оподаткування воза, як і сохи, становило 1 грош, тобто було однаковим для обох селянських об'єктів, стає зрозумілим й інше — основною тягловою силою у сухопутному транспорті тутешніх поліщуків служили також воли, точніше, їх пара. Про волів як упряжних тварин у колісному транспорті населення північно-західної частини Полісся дізнаємось з опосередкованої інформації люстратора. Зафіксувавши заборгованість селян Ветлів, які в минулому не виконали транспортної повинности, він їх зобов'язав: “З тих же перерахованих дворлиц дають повозного по грошей 40, яке було виросло на них за небіжчиків панів з Тенчина тому, що мали повоз далекий — аж до Тенчина і далі, який вже здужати не могли через недостаток худоби (bidła)”²⁹. Останнє слово чітко вказує, що тяглову транспортну повинність тутешні селяни здійснювали за допомогою великої рогатої худоби, зокрема волів.

Промовистий факт щодо великої рогатої худоби як головної одиниці господарсько-виробничого укладу поліщуків Західного Полісся наводитьсь у загальних підсумках повинностей селян Ратнівського староства, серед яких значиться й таке: “В тому старостві всі люди повинні ходити

²⁰ Архив ЮЗР.— С. 295, 298—299, 301; Ч. 6.— Т. 1.— С. 58—59.

²¹ Підраховано за: Архив ЮЗР.— Ч. 7.— Т. 2.— С. 283.

²² Там само.— С. 286.

²³ Там само.— С. 288.

²⁴ Там само.— С. 295.

²⁵ Там само.— С. 299.

²⁶ Там само.— С. 301.

²⁷ Там само.— С. 304.

²⁸ Там само.— С. 306.

²⁹ Там само.— Ч. 7.— Т. 2.— С. 303.

на відступ, як при описі сіл зазначалося. Якщо ж трапиться, що хтось не йде на цей відступ, тоді дає грошей 15, а також і воли дає, бо там часом мешкають на пущі по кілька тижнів, занедбавши (своє.— М. Г.) господарство”³⁰.

Цікавою є інформація про кількість худоби та її видове співвідношення у населення цього краю з початку XVII ст. Зокрема, 1606 р. з села Цмині (тепер Пінський район Білорусі) втекло у Степанську волость (охоплювала переважно північні райони Рівненської області) більше десятка селянських дворів. Як відзначається у скарзі землевласника Олександра Орди, вони забрали з собою все своє рухоме майно і худобу, а саме: Федько Данилович — одного коня, двох волів, дві корови, п'ять овець, трьох свиней; Тимох Бикович — одного коня, чотирьох волів, дві корови, шість овець, двох свиней, три кози; Дорофій Михнович Дехтяр — одного коня, трьох волів, одну корову, дві кози, трьох свиней, дві вівці; Семен Шенеvecь — одного коня, двох волів, одну корову, шість овець, дві кози, трьох свиней; Гриць Веретенникович — одного вола, одного бика, одну корову, дві кози; Сава Карлович — одну “сверепу” (кобилу), дві корови, трьох свиней, дві кози; Хведько Олехнович — одного вола, одну корову; Якуб Янушевич — двох волів, одного коня, дві корови, трьох свиней³¹.

Отже, поданий вище ряд документальних свідчень підтверджує, що в господарсько-транспортному побуті поліщуків Західного Полісся середини XVI ст. основною тягловою силою служили воли.

Віл займав домінуюче місце в господарстві населення центральних районів Полісся. Уже в люстраціях Київської землі 1471 р. відзначається, що селяни Романова біля Житомира мали сплачувати по три гроші за кожного вола³². Тоді ж у Костешевому дворі нараховувалося вісім волів³³, у Грежаному — також вісім³⁴.

У скарзі поміщиці Єви Бутович на поміщика Йосифа Немирича в Житомирський міський уряд 1584 р. зазначається, що син останнього, напавши на її маєток Горошківичі (тепер село Горошки Новоград-Волинського району Житомирської області), пограбував підданих: у боярина Голенича захопив 15 волів, двох коней, чотири “клячі” і 12 дійних корів; у Вакули — 12 волів, п'ять биків-“неуків”, п'ять “кляч”, два трирічні жеребці і 13 дійних корів; у Максима — 10 волів, п'ять биків-“третьаків”, одного іздового коня, три “клячі”, 10 дійних корів; у Стецька — вісім волів, дев'ять биків-“неуків”, двох коней, п'ять “кляч”, три жеребці, двох лоша́т, 17 корів, три яловиці; в Демка Пивовара — шість волів, дві “клячі”, одного коня, одного жеребця-“третьака”, вісім корів, дві яловиці; у вдови (без імені.— М. Г.) — три воли, одну “клячу”, чотири корови³⁵.

Цього ж року поміщик Матвій Немирич скаржився на князя Юхима Корецького за те, що той чинив збройні напади на Черняхів (тепер районний центр Житомирської області) і навколишні села та грабував і його,

³⁰ Архив ЮЗР.— Ч. 7.— Т. 2.— С. 311.

³¹ Там само.— С. 312—313.

³² Там само.— С. 5.

³³ Там само.— С. 6.

³⁴ Там само.— С. 7.

³⁵ Актова книга...— С. 107—109.

і його підданих. У документі наводиться майже 50 власників, у яких було реквізовано різну кількість майна і худоби: волів, корів, свиней, коней тощо. Аналіз цих даних засвідчує, що співвідношення волів і коней становило в межах 1:1 — 2:1³⁶. Притому в селян завжди переважала кількість волів.

1605 р. син землевласника Олександра Воронича Філон разом з озброєним натовпом вірних йому людей здійснив напади на села Михайлівку (тепер Новоград-Волинський район) та Соколів (тепер Червоноармійський район Житомирської області); спустошивши та спаливши їх, а місцевих селян пограбувавши. Зокрема, в Кондрата було захоплено коня шерстю буланого, двох волів, три корови з телятами; в Лук'яна — троє коней, двох волів, чотири корови з телятами; в Демида — двоє коней, одного вола; у Федора — четверо коней, четверо волів, дві корови; у Гаврила — троє коней, двох волів, одну корову; в Яцька — одного коня, четверо волів, п'ять корів³⁷.

В окремих селянських господарствах того часу волів утримували значно більше, ніж коней, або використовували тільки їх. Так, у 1584 р. у селі Горбулові (тепер Черняхівський район Житомирської області) у місцевого жителя Васька нараховувалося три бики, п'ять корів, п'ять "озимків" і 12 овець; у Семена Деркача — три воли, чотири бики, три "озимки" і 16 овець; у Васька Дробляка — десять волів, сім биків, вісім корів, шість "озимків" і 25 овець³⁸.

Подібним було становище в цей час у районах Східного Полісся, що підтверджують документальні джерела. За королівськими люстраціями 1628 р., міщани Остера (тепер Козелецький район Чернігівської області) були зобов'язані виконувати різні повинності: сплачувати чинш "з пари волів по золотому одному", здавати "вівса по чвертці з пари волів, жита по осьмачці з пари волів, пшениці по півосьмачки з пари волів, ячменю по півосьмачки з пари волів [...], гуску одну з двох пар волів, яловицю одну з 25 пар волів, кабана одного з 25 пар волів, баранів чотирьох з 25 пар волів, кадку меду одну з 25 пар волів, риб солоних з 25 волів півбочівча одне. А якщо деякі волів не мають, а кіньми орють, тоді кінь один має бути за пару волів рахований"³⁹. Аналогічні види грошового і натурального податку накладалися на жителів села Бобровниці⁴⁰ (тепер районний центр Бобровиця Чернігівської області), а після восьмирічної волі також на селян нещодавно заснованих слобід — Семиполки, Заворрища, Доманова, Нової Бобровиці, Ярославки, Мокрця, Козара, Іржавця та інших⁴¹.

Встановлення величини податків з наявності волів, а не коней, красномовно свідчить, що перші займали в господарському укладі населення Остерської волості початку XVII ст. дуже важливе, якщо не головне, місце. Невипадково ж і пізніше — у 70—80-х рр. XVIII ст. — поліщуки східних теренів України обробляли землю насамперед важким плугом,

³⁶ Підраховано за: Актова книга...— С. 109—116.

³⁷ Архив ЮЗР.— Ч. 6.— Т. 1.— С. 306—307.

³⁸ Актова книга...— С. 126—127.

³⁹ Архив ЮЗР.— Ч. 7.— Т. 1.— С. 353.

⁴⁰ Там само.— С. 354.

⁴¹ Там само.— С. 355.

у якій запрягали дві-чотири пари волів⁴². З одинадцяти повітів Київського намісництва, територія якого охоплювала (повністю або частково) також сучасний Бобровицький, Варвинський, Козелецький, Носівський і Прилуцький райони Чернігівщини, лише в Козелецькому піскуваті ґрунті, залежно від їх загального стану, орали теж сохою як за допомогою волів, так і коней⁴³.

Збереглося чимало документальних свідчень з XVI—XVIII ст. про функціональне призначення волів та їх запряг у транспортні засоби. Так, в універсалі Сигизмунда III від 1615 р. про боротьбу з безмитним прогоном худоби і провозом солі відзначено, що “багато купців і фурманів, які провозять товари і женуть воли з Київського, Волинського і Брацлавського воеводств до наших королівських і до шляхетських міст і містечок, користуються різними незвичними дорогами, обминаючи зі своїми товарами митні комори і прикоморки”⁴⁴.

Землевласник Василь Манцевич скаржився 23 травня 1583 р. на поміщика Богдана Стрибиля, що той у його підданих, які їхали до млина в селі Цилиповичах (тепер Радомишльський район Житомирської області) насильно забрав “волов два [...] з возом, на котором збожжя было”⁴⁵. Того ж року поміщик Олександр Пронський зі своїми підданими вчинив напад на лани Фрідріха Тишкевича Логойського. Вони зжали збіжжя, побили його селян і “волы з возами там же на томъ поли [...] побрали и пограбили”⁴⁶.

У 1605 р. поміщик Заблоцький зі своїм швагром напали на будинок орендаря Федора Чеховича в селі Розсохівському (тепер Народицький район Житомирської області) і “поташь, с фуруою способившисе, з буды выбраль и живности статков будных, то ест коней, быдла рогатого, волы [...]” пограбували⁴⁷.

Намісник села Паволочі (тепер Попільнянський район Житомирської області) Дмитро Луцкевич у скарзі від 1640 р. жалівся на орендаря міста Рилавиці (поблизу сучасного Володимира-Волинського Волинської області), який незаконно вимагав мостове мито, а потім насильно “воловъ чотыри з возомъ и яглами (пшоном.— М. Г.) [...] взял и до двору своего [...] запровадилъ”⁴⁸.

У 1649 р. вільський староста Ян Белецький, напавши на підданих поміщика Бонсовського зі Зв'ягельської волости (охоплювала територію сучасних Новоград-Волинського, Коростенського і Радомишльського районів Житомирської області, а також Корецького району Рівненської області), пограбував у них коней і волів, які везли товари на ярмарок у село Вільськ (тепер Черняхівський район Житомирської області)⁴⁹.

⁴² Описи Київського намісництва 70—80-х років XVIII ст.: Описово-статистичні джерела.— К., 1989.— С. 50, 53, 57, 69, 179.

⁴³ Там само.— С. 57.

⁴⁴ Торгівля на Україні...— С. 257.

⁴⁵ Актова книга...— С. 54.

⁴⁶ Там само.— С. 63.

⁴⁷ Ділова мова Волині...— С. 88.

⁴⁸ Торгівля на Україні...— С. 317—318.

⁴⁹ Ділова мова Волині...— С. 193—194.

Вони служили робочою худобою у виробничо-господарському побуті населення східних районів Полісся, а також Слобожанщини⁵⁰. Навіть на теренах Воронежчини віл належав до основного виду тяглової сили. Так, в одному з чергових донесень Воронежської сотенної канцелярії Ніжинського полку від 1723 р. зазначається, що при транспортуванні дров для потреб міста в три підводи з чотирьох було запряжено по парі волів⁵¹.

Отже, поданий ряд достовірних даних переконливо засвідчує дуже важливу, якщо не головну, роль вола в селянському господарстві Полісся досліджуваного періоду. Такий висновок безсумнівний також з огляду на те, що писемні пам'ятки XVI—XVIII ст. фіксують переважно події, пов'язані з виконанням панщизняної гужової повинності селян, транспортуванням товарів на ярмарки, пограбуванням худоби внаслідок міжусобної боротьби феодалів тощо. Тим часом повсякденний транспортно-виробничий процес, зі зрозумілих причин, випадав із поля зору літописців історії минулого, відповідно й фактологічний матеріал про запряг тварин у звичайні господарські засоби пересування зберігся в обмеженій кількості. Це стає особливо очевидним при співставленні документальних матеріалів різних історичних періодів. Зокрема, в XIX ст. у Волинській губернії, а також на етнічній території українців Брестського і Кобринського повітів волів було набагато більше, ніж коней, інколи в три-чотири рази⁵². Ще на початку нашого століття у багатьох селах західної і центральної частини Полісся для обробітку землі та перевезення важких і габаритних вантажів (лісу, збіжжя, сіна) використовувалися насамперед воли⁵³.

Запрягали тварин двома способами — парою та окремо одного вола, так званого “бовкуна”⁵⁴. Перший спосіб запрягу мав загальне розповсюдження і масштабами побутування значно переважав другий. До речі, в проаналізованих та інших актових документах XVI—XVIII ст. згадується тільки парний запряг волів у транспортні засоби. В кількох випадках зафіксований запряг двох пар робочої худоби одночасно, переважно українськими прасолами⁵⁵.

Щодо одинарного запрягу, то на початку XX ст. він практикувався спорадично в західних і центральних районах, децю ширше в східній частині Поліського краю⁵⁶. За повідомленнями старожилів, “бовкуна” запрягали насамперед найбільш бідніші поліщуки, що були неспроможні утримувати пару чи більшу кількість дворогих тварин, а також ті, в яких не було жодного коня.

⁵⁰ Ділова і народно-розмовна мова...— С. 74, 86, 94, 117, 123, 133, 182, 263—264, 313—314 та інші; Приватні листи...— С. 27, 92, 100, 102.

⁵¹ Ділова і народно-розмовна мова...— С. 152.

⁵² Кузышин Е. Е., Мандыбура М. Д., Молчанова Л. А. Земледелие // Полесье. Материальная культура.— К., 1988.— С. 120; Улащик Н. Н. Предпосылки крестьянской реформы 1861 г. в Литве и Западной Белоруссии.— М., 1965.— С. 185.

⁵³ Глушко М. Взвясє за гуж, то не кажи: не дуж // Берегиня.— 1993—1994.— № 2—3.— С. 81; Архів Інституту народознавства НАН України (далі — Архів ІН НАН України), ф. 1, оп. 2, спр. 257 “д”, арк. 73; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, від. рукописів, ф. 43—45, спр. 166, арк. 19, 58.

⁵⁴ Див.: Заглада Н. Ярмо // Матеріали до етнології.— К., 1929.— Т. 2.— С. 11—29.

⁵⁵ Торговля на Україні...— С. 140, 252, 317; Жерела до історії України-Руси.— Львів, 1895.— Т. 1.— С. 47, 48, 85; 1897.— Т. 2.— С. 68, 71.

⁵⁶ Заглада Н. Ярмо.— С. 22; Архів ІН НАН України, ф. 1, оп. 2, спр. 285, арк. 47.

Етнографічні польові матеріали дають змогу стверджувати також, що запряг одного вола набув основного поширення досить пізно, мабуть, наприкінці XVIII— в XIX ст., коли швидкими темпами відбувалося соціальне розшарування і зубожіння значної частини українського селянства внаслідок занепаду феодального виробництва і становлення капіталістичних товарно-грошових відносин. Щодо його походження, то, на думку відомого народознавця Надії Заглади, він є давнім⁵⁷. Щоправда, вказані вище моменти, а також інші опосередковані факти викликають деякий сумнів у правомірності такого твердження. Адже добре відомо, що для виконання найважчих і найвідповідальніших робіт (оранки ґрунту, довозення дерева на будівництво житла тощо) власник лише одного вола часто об'єднував свої транспортні можливості з іншим односельчанином аналогічного стану, тобто "спрягався"⁵⁸. Загалом ця проблема заслуговує окремої серйозної уваги і вимагає спеціального наукового дослідження.

Паралельно з волами поліщуки широко використовували як тяглову силу коней. Притому, на відміну від волового, кінний запряг був тільки одинарний, що підтверджують матеріали тих же писемних пам'яток XVI—XVIII ст.

Так, в одному з актових документів Житомирського міського уряду 1582 р. зазначається, що в підданого поміщика Степана Пилипковського землевласник Богдан Стрибиль пограбував під час переїзду "коня з возом и з хомутом"⁵⁹. Міщани Житомира і поміщик Станіслав Кошковський у квітні 1583 р. скаржились на те, що житомирський вїйт Горанн Каздаутович незаконно і самовільно реквізував в одного з них "клячу з возом, з хомутомъ"⁶⁰.

Восени 1584 р. поміщик Станіслав Ясликовський пограбував двох підданих Богдана Стрибиля зі села Пилиповичів (тепер Радомишльський район Житомирської області), які їхали торгувати в Житомир. Зокрема, в Кузьми насильно захоплено "коня шерстю вороного [...], возъ з хомутом, у Серяя — "коня шерстю гнедого [...], возъ з хомутом"⁶¹.

У скарзі економа Малхера Зайончковського на свинюського намісника Криштофа Орховського від 1592 р. стверджується, що останній зі своєю двірною челяддю напав на підданих Фрідріха Тишкевича, які везли пшоно на продаж до Любліна з Коденських і Слободищенських маєтків, побив їх і "коней шестеронадцятєро, [...], возов шестънадцѣат с хомутами, з мехами з речами стравными" пограбував⁶².

20 березня 1605 р. землевласник Василь Тиша-Биковський перестрів на шляху між селами Коростишевом і Студеницею (тепер Коростишівський район Житомирської області) кілька підданих поміщика Петра Стрибиля та захопив у них упряжних тварин, зброю і засоби пересування, зокрема, в попового сина Федора — "коня з возом", у боярина путнього

⁵⁷ Заглада Н. Ярмо.— С. 22, 35—36.

⁵⁸ Сироткін В. Сімейний та громадський побут // Українська минувщина: Ілюстрований етнографічний довідник.— К., 1994.— С. 160.

⁵⁹ Актова книга...— С. 38.

⁶⁰ Там само.— С. 47.

⁶¹ Там само.— С. 136.

⁶² Торгівля на Україні...— С. 221.

(службовця міського суду.— М. Г.) Миська — “клячу сивую, коштовала семъ копь грошей; воз з хомутом”⁶³.

У квітні 1605 р. князь Януш Краківський (Острозький) на шляху між Чудновом і Глибочицею (тепер Житомирський район) перехопив десятох троянівських купців поміщика Олександра Воронича, що їхали з товарами на ярмарок до Чуднова, і пограбував у них “коней десят з возами, з уздами, с хомутами и зо всіми речами”⁶⁴.

Протягом 1608—1609 рр. Волчкович Адам Олізар спільно з боярами і стрільцями насильно захопив у Харитонівській пущі (тепер Коростишівський район Житомирської області) у двірної челяді чуднівського і п'ятецького урядника Яна Соколовського “коней трыдцатеро власных, [...], хомутов трыдцат з дугами и з вожками, [...], возув трыдцат”⁶⁵.

У позові Іванові Трипольському до Володимирського гродського суду в справі за скаргою Андрія Фірлея про незаконне стягнення мита від збіжжя на торгу в місті Трипільлі з його підданих із сіл Деремезної і Василевці Слободи колишнього Київського повіту стверджується, що той привласнив також “коня возового, [...], воз с хомутом з уздою и з вожками чотырма”⁶⁶.

У селі Рудні, або Сельці (тепер Черняхівський район Житомирської області), в листопаді 1649 р. було пограбовано семеро селян поміщиків Лемешів, які возили дрова на панщину. В кожного з них городничий київський Семен Викгура насильно реквізував одного коня, воза і хому-та⁶⁷.

Документальні дані аналогічного характеру широко представлені зі східних районів Полісся⁶⁸.

Порівняльний аналіз поданих та інших фактів виявляє три основні форми описів досліджуваного об'єкта. В одному випадку вказується лише кінь і віз, у другому — кінь, віз і хомут як найважливіший елемент кінної упряжі, у третьому — кінь, віз і майже всі основні компоненти кінної збруї. Однак це не викликає жодного сумніву в тому, що в кожному поданому описі зафіксований саме однокінний запряг.

Отже, в XVI—XVIII ст. на території Полісся були розповсюджені тип кінної упряжі і спосіб запрягу тварин, які Антс Вйрес відносить до східноєвропейських⁶⁹. До речі, тогочасні документальні джерела дають змогу безпомилково стверджувати також, що в досліджуваний період однокінний запряг у транспортні засоби практикувався не тільки в лісовій зоні, а й у лісостепових районах Лівобережної України, зокрема сучасної Полтавщини⁷⁰, а також на території етнографічної Волині⁷¹. Щодо ос-

⁶³ Ділова мова Волині...— С. 85.

⁶⁴ Там само.— С. 101, 102.

⁶⁵ Там само.— С. 177.

⁶⁶ Торгівля України...— С. 284.

⁶⁷ Ділова мова Волині...— С. 207—209.

⁶⁸ Ділова і народно-розмовна мова...— С. 150—152, 166, 189, 192 та інші; Приватні листи...— С. 28.

⁶⁹ Вйрес А. О. Традиционный сельскохозяйственный транспорт народов Прибалтики: К вопросу об историко-культурных взаимосвязях.— М., 1964.— С. 4.

⁷⁰ Ділова і народно-розмовна мова...— С. 109, 134, 169—170, 208, 330, 333, 338, 349.

⁷¹ Архив ЮЗР.— Ч. 6.— Т. 1.— С. 63, 150—151, 402—406, 415, 458, 459 та інші; Торгівля на Україні...— С. 70—71, 93, 132, 140, 260 та інші.

танньої, то дуже цінні і важливі відомості про запряг коней в голоблі з дугою залишив Яків Головацький, зокрема, описуючи свою подорож зі Стрия до Долини в 1839 р.: “Минаю придорожні села Слобідку, Братківці, а коло самого шляху село Фалиш; дорога відома, устелена самим річковим камінням, околиця стає нерівною [...]. Зустрінеш тут щохвилини довгі вози з сіллю, запряжені одним конем у хомуті й під каблуком і ще двома біля нього на упряжі [...]. Це вози вуглярів із соснових борів жовківського округу, котрі у своїх величезних лісах випалюють вугілля і, продавши його у Львові, здебільшого заїжджають по сіль до Болехова або до Долини і з нею вертаються додому”⁷².

Паралельне використання вола і коня як тяглової сили, безумовно, наклало свій відбиток на специфіку будови і форму тяглового пристрою, а заодно і на конструкцію ходу засобів пересування. Незаперечним є також те, що на два окремі вози були спроможні лише деякі (найзатяжливіші) селяни або майстри-стельмахи. Притому, за повідомленням людей похилого віку, один із них мав обов'язково виробничо-господарське призначення, другий — багатопрофільне або виїзне. У зв'язку з цим виникає закономірне запитання: яким же чином населення Полісся розв'язало конструктивно-технологічну дилему тяглового засобу при одночасному використанні різних видів гужових тварин?

Оскільки прямі свідчення про це складне технологічне явище в письмових пам'ятках минулого відсутні, звернемось до польових етнографічних джерел і літературних матеріалів кінця XIX—XX ст. Їх аналіз показує, що жителі досліджуваного регіону вирішили дану проблему досить просто. Зокрема, незалежно від виду тяглової сили і способу запрягу робочої худоби, тягловим пристроєм полозного і колісного транспорту служили дві прямі дерев'яні жердини — “оглоблі”. Задній кінець кожної голоблі запарювали на вогні або в гарячій воді і гнули кільце, з'єднуючи його з основою двома дубовими кілками (“паями”, “тиблями”)⁷³. На території Київського Полісся на задніх кінцях штучно утвореної чи природної трійні (“войя”) або голоблів також продовбували спеціальні отвори⁷⁴. Через утворені такими способами кільця чи отвори засіб закладали на рукави передньої осі-подушки, на якій він розміщувався між колесами.

Натомість сама форма тяглового пристрою залежала від конкретного виду упряжних тварин. Так, для запрягу пари волів передні кінці жердин з'єднували горизонтальним поперечним кілком разом (дубовим чи з іншої породи дерева). На місці цього з'єднання кріпили різними способами ярмо. Дишель-трійця знаходився між запряженими волами і служив не тільки для перетягання воза, а й повертання його передком вправо-вліво. Для цього на осі знаходились дві основні точки прикладення сили, зв'язані між собою третьою, утвореною шляхом з'єднання разом передків жердин-голобель.

⁷² Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. // Подорожі в Українські Карпати: Зб.— Львів, 1993.— С. 35.

⁷³ Глушко М. Взв'язав за гуж...— С. 90.

⁷⁴ Польові матеріали з традиційного транспорту, зібрані М. Глушком під час наукової комплексної експедиції в Поліському та Іванківському районах Київської обл. (1994 р.), зош. 1, арк. 47—48; зош. 2, арк. 2.

При однокінному запрягу голоблі кріпились до осі-подушки паралельно, а упряжна тварина розташовувалась між ними. Прив'язана до їх передніх кінців дуга лише стабілізувала тягловий засіб і хомут, але не забезпечувала надійного і необхідного для повертання передком транспортного засобу плеча прикладення сили, оскільки його точки, порівняно з попереднім типом, не були зв'язані між собою. Саме тому передок кожної жердини-голоблі з'єднувала з кінцем осі ще додаткова бокова гужва (запарений на вогні і скручений стовбурець молодого дерева, переважно дуба та берези) або товста мотузка — “отеса”. У наш час “отесою” служить металевий дріт. Наявність цього елемента і підсилила зв'язок між тягловим пристроєм та передком воза і таким чином значно підвищила мобільність останнього.

Аналогічний тип тяглового засобу і способи з'єднання його компонентів між собою зафіксували також інші дослідники традиційної культури поліщуків⁷⁵. Щодо меж його поширення у минулому, то необхідно провести ще серйозні, ґрунтовні польові етнографічні дослідження. У даний час достовірно відомо, що він застосовувався і широко побутує й досі на території Волинського Полісся⁷⁶. Натомість наприкінці XIX — у 30-х рр. XX ст. поліщуки Київщини для запрягу волів уже монтували на возі не голоблі, а спеціальний тягловий дишель — “войе” (“воє”, “війце”) з природним суцільним передком і розрізаним поздовж (у середньому до 1 м) заднім кінцем⁷⁷.

Отже, використання мешканцями лісової зони голобель як тяглового пристрою при запрягу різних видів робочої худоби було конструктивно найбільш оптимальним рішенням і водночас технологічно найпростішим, доступним і ефективним. Для запрягу волів достатньо було лише відчепити “отеси” і збити передки обох жердин разом, коня — навпаки: роз'єднати трійню-голоблі і прикріпити “отеси”. У першому випадку форма поліських голобель тотожна формі тяглового дишля-трійні (“вія”) гужового транспорту населення інших етнографічних районів України⁷⁸, в другому — формі тяглового засобу, який і досі є основним на теренах лісової зони Східної Європи — Білорусі, Росії, частково країн Прибалтики⁷⁹.

Конструктивна універсальність поліських голобель особливо очевидна при зіставленні розглядуваного пристосування з аналогічними засобами гужового транспорту населення тих регіонів України, де упряжними тваринами були тільки воли, зокрема Карпат. “Віє” воза традиційної будови

⁷⁵ Pietkiewicz Cz. Polesie Rzeczyckie: Materiały etnograficzne.— Kraków, 1928.— Cz. 1. Kultura materialna.— S. 206—207; Moszyński K. Kultura ludowa słowian.— Kraków, 1929.— Cz. 1. Kultura materialna.— S. 656.— Rys. 527/7.

⁷⁶ Глушко М. Взвяся за гуж...— С. 82—83, 90.

⁷⁷ Польові матеріали... зібрані М. Глушком..., зош. 1, арк. 5, 20, 24, 47, 48; зош. 2, арк. 2.

⁷⁸ Чубинский П. П. Малоруссы Юго-Западного края: Жилище, утварь, хозяйственные пристройки и орудия // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом Юго-Западного отдела. Материалы и исследования, собранные Чубинским П. П.— СПб., 1877.— Т. 7.— Вып. 2.— С. 402.

⁷⁹ Див.: Лебедева А. А. Транспорт, переноска и перевозка тяжестей // Этнография восточных славян: Очерки традиционной культуры.— М., 1987.— С. 337—340; Viires A. Talurahva veovahendid. Baltimaade rahvapäraste põllumajanduslike veokite ajalugu.— Tallinn: Valgus, 1980.— P. 160—162; Foto 81, 82, 86, 104 (b), 105 (a, b), 106 (b), 108 (b), 109 (a, b), 110, 114 (b), 118.

українські горяни виготовляли з однієї суцільної заготовки, розрізуючи її задній кінець поздовж приблизно на $1/2$ — $2/3$ частини загальної довжини. На кінцях утвореної розвилки продовжували отвори, через які засіб закладали на “рукави” осі⁸⁰. Оскільки передок такого “вія” був суцільним, його не могли одночасно використовувати для запрягу коней — як одного, так і пари.

Не викликає жодного сумніву також автохтонність походження голобель поліського типу. В багатьох народів Центральної і Південної Європи (словаків, чехів, угорців, румунів, італійців та інших), які практикували парний запряг волів, тягловий засіб колісного транспорту мав зовсім іншу конструкцію та іншими способами з'єднувався з передком ходу⁸¹.

Не можна однозначно погодитися також з інтерпретацією багатьох етнологів щодо однокінного запрягу в голоблі з дугою як суто російського явища⁸². По-перше, тому, що він виник, порівняно з воловим запрягом, пізніше⁸³. По-друге, його основою послужив саме другий. Свідченням цього є наше доведення. Адже з конструктивної й технологічної точок зору тягловий дишель-трійця поліського типу значно простіший і доступніший, ніж “голоблі” у формі прямих жердин, та ще й у поєднанні з допоміжними елементами — так званими “отесами” і дугою. Крім того, він надійніший і зручніший у користуванні. Нарешті, така думка сумнівна з огляду на те, що вперше в Східній Європі коня почали використовувати як упряжну тварину саме на території України, зокрема племена черняхівської культури. Тому вирішувати складну дилему конструктивної придатності тяглого пристрою для запрягу різних видів робочої худоби (як пари волів, так і одного коня) мали б саме вони. Інакше як пояснити “мирне” і довготривале, до середини ХХ ст. включно, а в деяких районах центральної і західної частин Полісся й досі, побутування, з одного боку, двох таких різних видів гужових тварин та способів їх запрягу, з другого — генетично однотипного тяглого засобу, але різних його форм — дишля-трійні і паралельних нез'єднаних голобель-жердин.

Тобто унікальність даного конструктивно-технологічного та історико-культурного явища безсумнівна. У зв'язку з цим виникає необхідність спеціального наукового дослідження витоків походження цього типу тяг-

⁸⁰ Глушко М. С. Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої половини ХІХ — поч. ХХ ст.— К., 1993.— С. 125—126.

⁸¹ Див.: Balassa I. Földművelés a Hegyközben.— Budapest, 1964.— P. 154; Die slowakische Volkskultur: Die materiale und geistige Kultur.— Bratislava, 1972.— Abb. 95; Magyar néprajzi Lexikon: Főszerkesztő Ortutay Gyula: In 5 t.— Budapest, 1987.— T. 4.— P. 606; Chelcea I. Rotăritul // Etnografia Văii Bistriței: Zona Bicaz.— Piatra Neamt, 1973.— P. 589; Forni G. Origini e storia dell'aratro e del carno nella Padania // Bassi G., Forni G. Gli strumenti di lavoro tradizionali Lodigiani e la loro storia.— Milano, 1988.— Vol. 1. L'aratro e il carro Lodigiani nel contesto storico Padano.— P. 29 (Il. 2A, 2C), 30, 43 (Il. a, c-e), 44 (Il. b, d, h); Bassi G. L'aratro e il carro tradizionali nella Bassa Lodigiana // Ibid.— P. 82.

⁸² Див.: Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография.— С. 161—163; Лебедева А. А. Транспорт, переноска....— С. 337; Бежкович А. С. Средства передвижения и упряжь в крестьянском хозяйстве // Бежкович А. С., Жегалова С. К., Лебедева А. А., Провсиркина С. К. Хозяйство и быт русских крестьян: Памятники материальной культуры. Определитель.— М., 1959.— С. 227—232.

⁸³ Вийрес А. О. Традиционный сельскохозяйственный транспорт....— С. 4.

лового пристрою, етапів його розвитку, районів розповсюдження та ступеня побутування на різних історичних зрізах тощо.

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що основною тягловою силою у господарстві поліщуків XVI—XVIII ст. були воли. Паралельно з ними використовувалися коні. Запряг волів та їхня упряж мають типові загальноукраїнські риси, однокінний запряг та збруя належать до типу, який, за визначенням Антса Війреса, можна назвати поки що "східноєвропейським". Незалежно від виду упряжних тварин, тягловим пристроєм колісного транспорту населення досліджуваного регіону служили голоблі — при парному запрягу волів у формі трійні, однокінному — у формі паралельних жердин. Одночасне використання двох різних видів робочої худоби, яку запрягали в генетично споріднений однотипний тягловий засіб, дає підстави для попереднього припущення, що східноєвропейський однокінний запряг та голоблі у формі прямих жердин виникли саме на території України, зокрема Полісся.

Mykhailo HLUSHKO

BASIC TYPES OF CARTAGE TRANSPORTATION MEANS IN POLISSIA IN THE 16TH—18TH CENTURIES

The research treats of the origin and genetic relationship of two traditional draught means in Polissia, namely the triple-beampole (*viye*) and the shaft-set (*holobla*, or *ohlobla*) carts. To support his view the author thoroughly analyses the correlative ratio of draught animals — bullocks and horses — in the Polissian rural household economy of the 16th—18th centuries. The functional use and the ways of harnessing (double and single), their influence on the design and shape of the summer-time cartage equipment is under analysis as well.

Proceeding from these facts, the author hypothesizes that the *ohlobla* shaft-set and one-horse harnessing, both spread in Eastern Europe, originate from Polissia.

At the same time, the researcher gives more accurate definitions to some statements of other scholars, or disproves the erroneous views concerning the late usage of the bullock as draught power in Ukraine.